

BALTŲJŲ GANDRŲ APSKAITOS REZULTATAI LIETUVOJE 2024 METAIS

Daiva VAITKUVIENĖ, Mindaugas DAGYS, Liutauras RAUDONIKIS

Ivadas

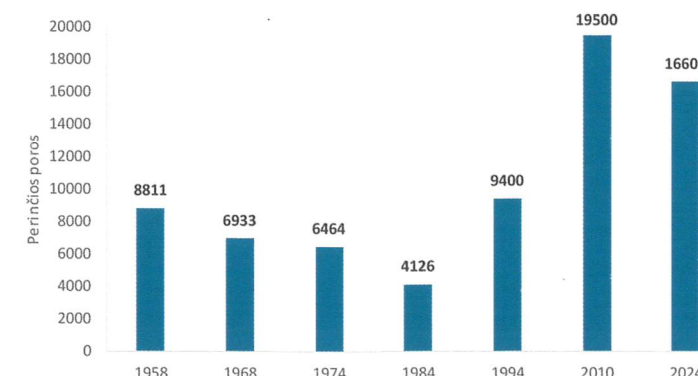
Baltasis gandas – žmogui gerai pažįstamas paukštis, gyvenantis jo kaimynystėje, yra viena iš geriausių indikatorinių agrokraštovaizdžio paukščių rūšių, atspindinti kraštovaizdžio ir buveinių būklę. Baltųjų gandrų populiacijos gausos ir perėjimo sėkmingumo pokyčiai atspindi buveinių kaitą – žemės ūkio intensyvėjimą, šlapynių nykimą ir klimato kaitos poveikį. Buveinių pokyčiai perėjimo vietose ir žiemavietėse, pavojai migracijos kelyje, klimato kaitos poveikis daro įtaką gandrų populiacijos gausumui. Klimato kaita stipriausiai veikia tolimuosius migrantus, tokius kaip baltasis gandas – tai gali lemti jų migracijos kelių ir fenologijos, populiacijos gausumo bei arealo pokyčius.

Baltasis gandas yra saugoma rūšis visoje Europoje – jis įrašytas į ES Paukščių direktyvos I priedą, kuriame numatyta ypatinga apsauga. Gandrų apsauga migracijos keliuose ir žiemavietėse reglamentuoja Berno ir Bonos konvencijos bei AEWA susitarimas.

2024 m. įsigaliojus ES Gamtos atkūrimo reglamentui, paukščių ekologijos tyrimai – populiacijų dinamika, buveinių pokyčiai ir migracija – tapo prioritetu. Šiuo metu daugiau nei 80 % Europos buveinių yra prastos būklės. Reglamente numatytas ne tik buveinių atkūrimas, žemės ūkio ekosistemų būklės gerinimas, bet ir jų funkcionalumo bei ekologinės vertės vertinimas, o baltųjų gandrų populiacijos būklė yra puikus indikatorius šiems procesams vertinti.

Baltųjų gandrų perėjimo areale Lietuva yra viena iš svarbiausių šalių – perinčių porų tankis čia yra vienas didžiausių visame šios rūšies paplitimo areale, todėl baltųjų gandrų populiacijos tyrimai Lietuvoje ypač svarbūs.

2024 m. Europoje buvo organizuojama 8-oji tarptautinė baltųjų gandrų apskaita. Joje dalyvavo visos šalys, kuriose peri baltieji gandrai. Apskaita buvo vykdoma pagal tą pačią metodiką visose šalyse, kad gautus apskaitos rezultatus būtų galima palyginti ir tarp šalių,

1 pav. Baltųjų gandrų apskaitų Lietuvoje rezultatai

ir tarp skirtingų apskaitų metų. Apskaitos tikslas – atnaujinti duomenis apie baltųjų gandrų pasaulinės populiacijos gausumą ir jos būklę. Lietuvoje baltųjų gandrų apskaitą organizavo ir koordinavo Valstybinio mokslinių tyrimų instituto Gamtos tyrimų centro Paukščių ekologijos laboratorija, bendradarbiaudama su Lietuvos ornitologų draugija. Dalinį finansavimą šiai apskaitai organizuoti Lietuvoje skyrė Vokietijos aplinkosaugos asociacija NABU.

Lietuvoje apskaitą vykdė 40 dalyvių, kurie surinko duomenis teritorijoje, apimančioje beveik 30 % viso Lietuvos ploto. Apskaitos metu buvo aplankytos visos gandrų potencialiai tinkamos perėti buveinės ir surinkta informacija apie baltųjų gandrų gausumą, lizdų erdvinį pasiskirstymą, perėjimo sėkmingumą. 2024 m. baltųjų gandrų apskaita – jau septintoji apskaita Lietuvoje. Pirmoji baltųjų gandrų apskaita, vykdyta 1958 m., buvo pirmasis didelės apimties populiacijos gausumo tyrimas šalies mastu. Lietuvoje vykdytų apskaitų metodikos ir jų detalumas skyrėsi, tačiau rezultatai leidžia įvertinti baltąjo gandro gausumo pokyčių tendencijas šalyje (1 pav.).

Metodika

Baltųjų gandrų lizdų apskaita buvo vykdoma 10 × 10 km (100 km² ploto) imties teritorijose, o dalis duomenų, gautų iš vėjo jėgainių stebėsenos projektų, surinkta iš nestandartinių imties vienetų. Apskaitos dalyviams buvo pateikti duomenys apie užimtus baltųjų gandrų lizdus, užregistruotus per visos šalies baltųjų gandrų lizdų inventorizaciją, vykdytą 2009–2010 m. LIFE projekto „Baltųjų gandrų (*Ciconia ciconia*) apsauga Lietuvoje“ metu. Ieškodami baltųjų gandrų lizdų apskaitos dalyviai aplankė visas potencialiai gan-

drams tinkamas perėjimo vietas pasirinktose apskaitos teritorijose ir patikrino visas 2009–2010 m. apskaitos metu registruotų baltųjų gandrų lizdų vietas.

Visi rasti baltųjų gandrų lizdai buvo užregistruoti ir išsamiai aprašyti, fiksuojant šią informaciją: stebėjimo data, koordinatės, lizdo vietos tipas (medis, pastato stogas, elektros stulpas, specialus stulpas, vandens bokštas ir kt.), ar yra perėjimo platforma ir kt.

Baltųjų gandrų apskaitos lauko darbai Lietuvoje buvo vykdomi 2024 m. gegužės–liepos mėnesiais. Be to, į baltųjų gandrų populiacijos dydžio įvertinimą ir populiacijos tendencijų analizę buvo įtraukti ir kai kurių 2023 m. atliktų tyrimų duomenys. Apskaitos metu buvo fiksuojamas ne tik lizdų užimtumas, bet ir jauniklių skaičius lizduose. Lizdai, stebėti liepos 5–20 d., kai jaunikliai jau buvo pakankamai dideli, kad juos būtų galima patikimai suskaičiuoti, buvo įtraukti į baltųjų gandrų perėjimo sėkmingumo vertinimą.

Baltųjų gandrų perinčių porų skaičius šalyje įvertintas remiantis stebėtais pokyčiais imties teritorijose, palyginus su 2009–2010 m. apskaitos duomenimis. Lietuvos baltųjų gandrų perinčių populiacijos pokytis (%) buvo apskaičiuotas remiantis stebėtais pokyčiais atskirose imties teritorijose ir taikant teritorijos ploto svertinį vidurkį (bendras pokyčio vidurkis apskaičiuojamas atsižvelgiant į kiekvienos apskaitos teritorijos dydį – didesni plotai turi didesnę įtaką galutiniam rezultatui).

Rezultatai

Iš viso 2024 m. apskaita apėmė 17 669 km² plotą – tai sudaro apie 27,1 % Lietuvos sausumos teritorijos. Pažymėtina, kad tyrimui dažniausiai buvo pasirenkami plotai, kuriuose vyrauja baltiesiems gandrų perėti tin-

kami buveinių tipai (vengiant miškingų teritorijų, didelių pelkių ir stambių miestų), todėl apskaita realiai apėmė dar didesnę gandrų tinkamų buveinių dalį.

2024 m. apskaitos metu buvo užregistruoti 5369 baltųjų gandrų lizdai, iš kurių 3940 buvo užimti perinčių gandrų. Iš jų 3125 poros buvo sėkmingos – jose buvo žinomas išperėtų jauniklių skaičius. Šiuose lizduose iš viso užaugo 7569 jaunikliai. Vidutinis baltųjų gandrų perėjimo sėkmingumas 2024 m. buvo 2,42 jauniklio vienai sėkmingai porai. Jauniklių skaičius viename lizde varijavo nuo 1 iki 5.

Nustatyta, kad perinčių baltųjų gandrų porų skaičius per 2010–2024 m. laikotarpį sumažėjo 14,8 %, o tai rodo, kad perinti baltųjų gandrų populiacija Lietuvoje sumažėjo nuo 19 500 porų 2010 m. iki 16 600 porų 2024 m. Vidutinis baltųjų gandrų lizdų tankis visoje Lietuvos sausumos teritorijoje 2024 m. buvo 25,4 poros / 100 km², palyginti su 29,9 poros / 100 km² 2010 m., o vidutinis lizdų tankis potencialiai tinkamose buveinėse (neįskaitant vandens telkinių, miškų, pelkių, tankiai urbanizuotų teritorijų) buvo 39,5 poros / 100 km², palyginti su 46,4 poros / 100 km². 2024 m. ir perėjimo sėkmingumas buvo mažesnis, nei stebė-

tas 2010 m., atitinkamai – 2,42 ir 2,68 jauniklio vienai sėkmingai porai.

Svarbiausi 2024 m. baltųjų gandrų apskaitos Lietuvoje rezultatai:

- **Baltųjų gandrų populiacijos dydis Lietuvoje** – 16 600 perinčių porų.
- **Perėjimo sėkmingumas** – 2,42 jauniklio sėkmingai paukščių porai.
- **Baltųjų gandrų tankis visoje Lietuvos teritorijoje** – 25,4 perinčios poros / 100 km².
- **Baltųjų gandrų tankis potencialiai tinkamoje perėti buveinėje** – 39,5 perinčios poros / 100 km².
- **Baltųjų gandrų populiacijos pokytis 2010–2024 m. laikotarpiu** – nustatytas 14,8 % sumažėjimas.

Remiantis LOD vykdomų įprastų paukščių gausos stebėjimų duomenimis, baltųjų gandrų populiacija ilguoju (2000–2024 m.) laikotarpiu vertinama kaip gana stabili. Tačiau 2015–2021 m. buvo stebimas labai spartus populiacijos mažėjimas, po kurio rūšies gausumas nuo 2022 m. vėl kiek padidėjo, nors ir nepasiekė 2015 m. lygio.

Galimos baltųjų gandrų populiacijos mažėjimo priežastys

Laikantis įprastų dėsnų, migruojančių paukščių gausos mažėjimas galimas dėl pakitusių ar atsiradusių nepalankių veiksnių (sąlygų):

- žiemojimo vietose,
- migracijos kelyje,
- veisimosi teritorijose.

Pagrindiniai neigiami veiksniai yra du – mitybos sąlygų pablogėjimas (mitybos plotų sumažėjimas arba jų kokybės suprastėjimas) ir paukščių žūtis. Pastarasis veiksnys gali turėti itin žymų neigiamą poveikį ilgai gyvenantiems paukščiams, tarp jų ir baltiesiems gandrų, kurioms būdingas žemas mirtingumas (ypač suaugusių paukščių) ir gana nedidelis produktyvumas. Net ir nedidelis suaugusių paukščių mirtingumo padidėjimas gali pastebimai atsiliepti populiacijos dinamikai.

Šiame straipsnyje nesigilinsime į galimus pokyčius ar atsiradusius naujus pavojus žiemojimo vietose ir migracijos kelyje, tačiau reikia paminėti, kad dėl aplinkosauginių organizacijų pastangų, nelegalios medžioklės mastai baltųjų gandrų migracijos kelyje daugelyje šalių labai sumažėjo, nors Libanas vis dar išlieka viena pavo-

jingiausių šalių migruojantiems paukščiams dėl nelegalios jų medžioklės. Baltųjų gandrų žiemojimo areale reikšmingi buveinių plotų pokyčiai taip pat niekur nedokumentuoti, tačiau tai gali tapti rimta problema ateityje dėl klimato pokyčių prarandant gandrų tinkamų buveinių kokybę (dėl sausų, erozijos ir pan.).

Lietuvoje pastaraisiais metais stebimas reikšmingas baltiesiems gandrų tinkamų veisimosi buveinių būklės suprastėjimas, pirmiausia – maitinimosi buveinių plotų mažėjimas (suariant pievas, sausinant šlapynes, buvusiuose žemės ūkio plotuose įveisiant mišką ir pan.) ir perėti tinkamų vietų praradimas (pavienių senų medžių laukuose iškirtimas, sodybų ir kaimų nykimas, lizdų medžiuose praradimas dėl šakų sutankėjimo ir elektros oro linijų pakeitimu požeminiais kabeliais). Suprastėjus buveinių būklei, subrendusios poros arba perėti nesėkmingai, arba užaugina mažesnę jauniklių skaičių. Pievų – pagrindinės baltųjų gandrų mitybinės teritorijos – nykimo mastai Lietuvoje yra didžiuliai. Nuo 2004 m. kasmet vien ūkininkų deklaruotų pievų vidutiniškai išnyksta 25 000 ha. Tai yra toks plotas, kokį užima Kauno ir Klaipėdos miestai kartu sudėjus. Iš viso per pastaruosius 20 metų išnyko 484 000 ha pievų, o tai yra kaip Vilniaus, Klaipėdos ir Utenos

rajonai kartu sudėjus (<https://bef.lt/2024/01/11/%EF%BF%BCpievos-vertingas-ir-labiausiai-nykstantis-lietuvas-gamtos-turtas/>).

Kitas reikšmingą poveikį darantis neigiamas veiksnys – suaugusių baltųjų gandrų žūtys. Deja, neturime tikslios statistikos, kiek gandrų žūsta Lietuvoje, – aplinkosauginės institucijos iki šiol tokių atvejų neregistruodavo, o LOD tik pradeda rinkti tokius duomenis didesne apimtimi. Pastaruoju metu gaunama pakankamai nemažai pranešimų apie baltųjų gandrų žūtį keliuose, pastebint akivaizdžias augimo tendencijas, tai yra logiškai paaiškinama, nes gandrai, suarus pievas ir ganyklas, priversti ieškoti maisto pakelėse. Reguliariai šienaujamos pakelės tampa labai patrauklia mitybine teritorija ir todėl stipriai išauga žūties rizika, nes lėtai kylantys gandrai neretai nutrenkiami transporto priemonių. Kita, nuolat registruojama gandrų žūties priežastis susijusi su elektros oro linijomis – susižalojimas atsitrenkus į elektros laidus ar paukščių nutrenkimas elektra. Dėl trumpojo jungimo žūsta ne tik jaunikliai lizduose, bet ir suaugę paukščiai, nutūpę pavojingose oro linijų atkarpose. Paukščių žūties problemas aptarsime kituose žurnalo „Paukščiai“ numeriuose.

Šiuo metu svarbiausias klausimas, kuo mes galime padėti baltiesiems gandrų, kad jų būklė bent jau neblogėtų, iškelti naujas lizdines platformas baltiesiems gandrų, kurias jie mielai užima, arba apgenėti šakas aplink medžiuose esančius gandalizdžius.

2. Nuosavas pievas ar ganyklas turinčių savininkų prašytume nesuarti pievų ar ganyklų ir reguliariai (kasmet) jas nušienauti, taip išsaugant vieną svarbiausių baltųjų gandrų mitybinių buveinių. Taip pat neiškirsti laukuose augančių senų medžių.

3. Važiuojant automobiliu prašytume atkreipti dėmesį į pakelėse besimaitinančius gandrų, siekiant išvengti susidūrimų, jei jie staiga sugalvotų kilti skrydžiui.

4. Suradus žuvusį suaugusį baltąjį gandrą, apie tai pranešti LOD, nurodant galimas žūties priežastis ir vietą.

5. Pilietiškaip palaikyti darnaus sugyvenimo su gamta požiūrį, siekiant kuo švaresnės ir natūralesnės aplinkos. Nes, pavyzdžiui, žemės ūkyje (ar kitur) naudojami pesticidai sąlygoja ne tik mažesnę paukščių produktyvumą (ar net žūtis), bet ir mitybinių sąlygų blogėjimą.

Baltuosius gandrų, be straipsnio autorių, taip pat skaičiavo: R. Akstinas, I. Baltrunienė, D. Baronas, A. Čerkauskas, E. Drobėlis, E. Duderis, V. Eigirdas, R. Gižytė, L. Izotova, R. Jakaitis, K. Jarmalavičius, A. Jasinskytė, B. Kerys, A. Kerpiškis, M. Kirsutukas, A. Kriogas, U. Kuzminskaitė, G. Laukaitis, M. Mačiulis, S. Medžionis, A. Narbutas, A. Naužius, E. Pakšytė, G. Petkus, T. Pikturna, A. Pranaitis, G. Radžiūtė, G. Riauba, J. Skuja, G. Skujienė, V. Stanevičius, L. Šniaukšta, M. Šniaukštienė, A. Vaivada, R. Žydelis, U. Žydelytė, A. Žuravliov. Labai jums dėkojame, be jūsų nebūtų pavykę.